

ד. אנו נוקטים כדברי חכמים שאין אדם לוקה ומשלם, ולא כרבי מאיר הסובר לוקה ומשלם, (שלמד ממוציא שם רע). (ע' מכות ד). ואין עוד תנא הסובר כן. תוס'). לדברי עולא משלם ואינו לוקה ולדברי רבי יוחנן לוקה ואינו משלם, כנ"ל.

א. הלכה כרבי יוחנן (ערמב"ם חובל ד, ט ועוד). ופרשו התוס' שלפי מסקנת הסוגיא יש לומר שאף עולא לא אמר אלא בחובל בחברו, באונס ומפתה, ובעדים זוממים, שגילה בהם הכתוב שמשלם ואינו לוקה, אבל בכל התורה לוקה ואינו משלם. ויש מי שכתב שאפילו לרבי יוחנן, ממון של אדם שביד חברו והוא חייב לשלם לו, כגון בעושה שזכר שכיר — משלם ואינו לוקה. (ע' עשרה מאמרות חקור הדין א, יז. וע' במה שהקשה עליו בשו"ת חות יאיר קצג).

ב. התוס' הוכיחו שאין חילוק בין קנס לממון, בשניהם אין אדם לוקה ומשלם, לחכמים. ויש להסתפק למאן דאמר משלם ואינו לוקה, כיצד הדין בקנס כאשר הודה ונפטר, האם נחשב כמי ששילם ופטר מן המלקות או שזמא חייב מלקות. ע' בספר 'קול שמחה' לקוטי הש"ס — כתובות).

דף לג

נ. א. האם שייכת התראה בעדים זוממין?

ב. וכי ינצו אנשים... — במה הכתוב מדבר?

א. רבי אלעזר אמר: עדים זוממים אינם בני התראה. ופירש רבא שאי אפשר להתרות בהם מעיקרא, כי בשעת העדות יכולים לומר שכהנו ההתראה, ולהתרותם סמוך לעדות אי אפשר — שאם כן יימנעו ולא יעידו אפילו על אמת. ואביי פירש שבעצם אפשר היה להתרות בהם לאחר העדות בתוך כדי דיבור (ורב אחא בריה דרב איקא אמר: אפשר להתרותם מעיקרא ולרמוז להם בעדינות בסמוך לעדות) אלא לפי שנאמר ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו והרי הם רצו להרגו ללא התראה, אף הם עצמם נהרגים ללא התראה. [ואפילו העידו על כהן שהוא בן גרושה וכד', שאינם נענשים משום 'כאשר זמם' — דינם שוה, משפט אחד יהיה לכם].

בשיטה מקובצת (ב"ק עג, מובא באבני מילואים במפתחות) כתוב שבעדות בן גרושה ובן חלוצה צריך התראה. וכבר תמהו על כך מסוגיתנו.

ב. וכי ינצו אנשים — אמר רבי אלעזר: במצות שבמיתה הכתוב מדבר, שנאמר ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש. והתרו בו שאם יהרוג יהרג. אם היה אסון לאשה — לחכמים, חייב מיתה, שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה חייב. ולרבי אינו חייב אלא ממון. ונפש — לאו דוקא אלא דמי נפש). לא היה אסון לאשה — משלם דמי ולדות לבעל, [ואף על פי שמותר להדבר החמור (מיתה) מותר להדבר קל (מלקות על החבלה), משלם ואינו לוקה, כאמור לעיל].

א. מבואר בגמרא בסנהדרין (עד) שאם לא ניתן להציל באחד מאבריו, הואיל והיה ניתן להרגו מדין 'רודף', פטור מממון.

ב. לתנא דבי חזקיה מתפרש הכתוב ואם אסון יהיה באחד משני אופנים; אם יהא אסון לחברו ולא לאשה. או אפשר שהכוונה לאסון באשה וכגון שנתכוין אליה. (עפ"י תוס' לה. ד"ה ומי. וע' בבאר דבריהם בשו"ת בית זבול ח"ב ג, ב).

ג. הרמב"ם (חובל ומזיק ד, ו) פסק שנתכוין להרוג את חברו והרג את האשה, הואיל והמיתה שלא במתכוין הרי זה כדבר שאין בו מיתה ומשלם דמי ולדות.

דפים לג — לד

נז. גנב וטבח בשבת, גנב וטבח לעבודת כוכבים, גנב שור הנסקל וטבחו — מה דינו?

גנב וטבח בשבת — אם חילל שבת ונתחייב מיתה בשעת הגניבה, הרי שנפטר מן התשלומין לגמרי, ואף על הטביחה פטור, שאם אין קרן אין ארבעה וחמשה. ואם לא חילל בשעת הגניבה — רבי מאיר מחייב ד' וה' וחכמים פוטרם. ופירש רבה שסובר רבי מאיר שחייב קנס אפשרי אף במקום חיוב מיתה. וכן פסק רבה עצמו, שאם היה גנב לו וטבח בשבת [או במחירת] — חייב. וכן נקט רב פפא. ואולם רבי יוחנן וריש לקיש ושאר אמוראים חולקים ופירשו דברי רבי מאיר כשטובח על ידי אחר, לכך חייב המשלח ממון [שנתרבה חיוב דו"ה על ידי שליח] מפני שאינו מתחייב מיתה. ולפי זה חכמים אינם חולקים בדין זה אלא אם נסבור (כדברי רב אחא / רבינא בדעת רבי יוחנן הסנדלר) שמעשה שבת אסור באכילה מדין תורה, וסוברים כרבי שמעון שחטיטה שאינה ראויה לא שמה שחטיטה, לכן פטור מד' וה' על הטביחה.

גנב בשבת וטבח בחול — יש פוטרם, שכיון שנפטר מהקרן פטור מד' וה'. (שיטמ"ק בשם רשב"א ושיטה ישנה) ויש מחייבים, כי הטביחה נידונית כגניבה חדשה (רא"ה, ריטב"א). וע' בחדושי הגרעק"א ובקובץ שעורים; אגרות משה חו"מ ח"ב נד, ב; בית זבול ח"ב יג, ג.

גנב וטבח לעבודת כוכבים — לרבי מאיר חייב [בטובח על ידי אחר, או אף על ידי עצמו וכרבה שקנס חידוש הוא שאעפ"י שחייב מיתה משלם] ולחכמים פטור. והעמידו באומר 'בגמר זביחה הוא עובדה' אבל בלאו הכי, מיד שהתחיל לשחוט כבר אסרה ושוב אינו מתחייב ד' וה' על הטביחה, שכבר נאסרה ואינה שייכת לבעליה.

לפרש"י (בב"ק עא) אוקימתא זו אינה אלא למאן דאמר ישנה לשחטיטה מתחילה ועד סוף. ולפירוש התוס' — לכולי עלמא.

גנב שור הנסקל וטבחו — לרבי מאיר חייב [וכנ"ל] ולחכמים פטור. והעמידו כגון שנעשה 'שור הנסקל' בבית שומר, וגנבו והגנב מבית השומר, וסובר רבי מאיר שהואיל והיה יכול השומר להחזירו לבעליו (כרבי יעקב) הרי הוא דבר הגורם לממון וכממון דמי (כרבי שמעון), אבל בלאו הכי — פטור, שהרי הוא אסור בהנאה ואינו שייך לבעליו. ולמאן דאמר שחטיטה שאינה ראויה לא שמה שחטיטה — בכל אופן פטור.

גנב שור הנסקל ומכרו — לדעת התוס' אם מכר לנכרי מכירתו מכירה ואעפ"י שאסור בהנאה. ודוקא לישראל אמרו (בב"ק מה) מכרו אינו מכור. ויש אומרים שאינו במכירה כלל לפי שאינו ברשותו. (כן כתב בקובץ שעורים בדעת רש"י בב"ק שם. וע"ע שערי שמועות). ויש מי שכתב שליש לקיש אפשר למכור איטורי הנאה אף לישראל. וי"ח. ע' זכר יצחק ל.

ראה רבי דברי רבי מאיר שחטיטה שאינה ראויה שמה שחטיטה לענין 'אותו ואת בנו' (וכן לשאר הלכות שבתורה, כגון תשלומי ד' וה'. תוס'; ר"ן), ודברי רבי שמעון לענין כיסוי הדם (שנאמר שם אשר יאכל). וכן הלכה. (עפ"י חולין פה ופוסקים).

דף לד

נח. המבשל בשבת בשוגג ובמזיד — מה דין המאכל?

המבשל בשבת; בשוגג — לרבי מאיר מותר לו לאכול (אפילו בו ביום). לרבי יהודה מותר לו עצמו לאכול רק במוצאי שבת (אבל לא בשבת, שקונסים שוגג אטו מזיד). ולרבי יוחנן הסנדלר יאכל במוצאי שבת לאחרים ולא לו.

התוס' פרשו שלרבי יהודה בין לו בין לאחרים אסור בו ביום ומותר למוצאי שבת.

זואי ממונא לקולא, שכן הותר מכללו בבית דין' — ואם תאמר, מדוע לא אמרו שהותר מכללו באב המכה את בנו ורב את תלמידו, וכן אומן המקיז דם או מצות מילה — יש לומר שבכל אלו כיון שהם לצורך תיקון שלהבא, אינם בכלל חובל, מה שאין כן עונשי בית דין שהם אלשעבר, לכך נחשבים 'חבלה' אלא שהותרה מכללה. (עפ"י קובץ שעורים לעיל אות צב).

בסגנון דומה: כל שאר הדברים הנם הכאות וחבלות לטובת הנחבל, מה שאין כן מלקות אינן אלא לתועלת אחרים, למען ישמעו וייראו, שהרי אפילו עשה תשובה גמורה אינו נפטר ממלקות, הלכך בכלל חבלה הן. (עפ"י בית ישי י.א. וע"ש לענין הכאה לאפרושי מאיסורא, אם בכלל 'חבלה' היא. וע"ע באגרות משה חו"מ ח"א ג; 'חדושי הגר"ח על הש"ס').

ובשיטה מקובצת פירש קולת 'הותר מכללו בבית דין' — ממה שלא חשו שמא יוסיף על ההכאות המחויבות ויפגע בלאו ד'פן יוסיף'. וע"ע בספר דבר אברהם (ח"ג א) שדן אם דבר שלא נאסר מעיקרא נכלל בגדר 'הותר מכללו' אם לאו, והעיר בין השאר מסוגיתנו. ועיין עוד שם (בח"ב כ, טז בהגהה), שביאר מדוע לא נקטו בגמרא הותר מכללו ברציעת עבד עברי' וושם — בניגוד לכל הנ"ל — אין הרציעה לצורך תיקון]. ופירש שלפי הדעה שרשאי אדם לחבול בעצמו, גם אם נחבל על ידי אחרים ברצונו אינו בלאו ד'פן יוסיף' ונמצא שאין כאן איסור כלל, משא"כ מלקות בית דין הנעשות שלא ברצונו).

(ע"ב) רבי יוחנן אמר: אפילו תימא אחותו נערה כאן שהתרו בו כאן שלא התרו בו. אלמא קסבר

רבי יוחנן כל היכא דאיכא ממון ומלקות ואתרו ביה, מילקא לקי ממונא לא משלם' — הקשו אחרונים, לפי מה שכתב הרמב"ם (חובל ומזיק ד, ט) שהחובל בחבירו ונתחייב לו ממון נפטר הוא מכל מלקות, גם משום לאו אחר שעשה בחבלתו, כגון שחבל ביום הכפורים — משלם ואינו לוקה, אם כן הלא האונס חייב בושת ופגם כשאר חובל בחברו, ומדוע לא ייפטר מן המלקות. (כן הקשה בהפלאה ובספר תרומת הכרי, וכן כיוון המנחת-חינוך מט, ע"ש תירוצם. וע' בספר בית ישי (פח הערה א) במה שהעיר על סברתם).

וכתב בחזון-איש (קלה) שעל כרחנו צריך לומר שהמאנס יצא מדין חובל הכללי. ובשו"ת אחיעזר (ח"א כא, ט) ביאר שלא אמר הרמב"ם שאינו לוקה אלא בלאו החובל, שהוא לאו הניתן לתשלומין, אבל משום לאו אחר כגון יום הכפורים או אחותו — לוקה, שהרי לא יתוקן על ידי התשלומין, [וכן נסתייע מדברי רבנו ירוחם (ח"ב נתיב לא). ורק לעולא אמרו בגמרא שמשלם בושת ופגם ואינו לוקה משום שלדבריו בכל מקום משלם ואינו לוקה, גם בלאו שאינו ניתן לתשלומין]. (משא ומתן נוסף ובאור שיטת הרמב"ם בחובל ביום הכפורים — ע' בחזו"א שם; הר צבי; בית ישי פח).

דף לג

'מתקיף לה אביי וניתרי בהו בתוך כדי דבור' — ואין לחוש שיחזרו מעדותם אם היא עדות אמת, כשנתרה בהם תוך כדי דבור. [ויש לומר שרבא סובר שאף בזה יש לחוש שיפרשו. וע' בהגהות מצפה איתן].

'אי סלקא דעתך עדים זוממין צריכין התראה כי לא מתרינן בהו לא קטלינן להו, מי איכא מידי דאינהו בעו קטיל בלא התראה ואינהו בעו התראה, הא בעינן ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו וליכא' — ב'קובץ שעורים' (אותיות קו-קח) פירש (עפ"י דעת הרמב"ם) שאין כאן נתינת טעם אלא הוכחה — כי גדר העונש 'כאשר זמם' לעדים זוממין שאמרה תורה, אינו כשאר ענשים הבאים על מעשה העבירה, כי בעדים זוממים אין 'מעשה' המחייב (כמו שאמרו בסנהדרין סה), והוא הטעם לכך שאין צריך התראה, שהרי אין חיובם על מעשה מסוים עד שנצריך להתרות עליו, אלא שגזרה תורה שהעדים

נכנסים תחת זה שרצו להעידו בשקר, וכל החיובים שהיה מגיע לנידון על פיהם, הרי הם עוברים ונופלים על העדים עצמם.

[ובזה ביאר דברי התוס', שכתבו שגם בעדים זוממין מצינו חומרא שמתחייבים בחמשה דברים כחובל בחברו, כגון שהעידו על מי שחייב בחמשה דברים והזומו. וקשה הלא אצלם אין אלו חמשה חיובים נפרדים אלא חיוב אחד משום 'כאשר זמם' ואין זו חומרא? — אך להאמור מובן הדבר, כי גדר הדין הוא שאותו חיוב בעצמו של הנידון נופל עליהם, הלכך חומרת חמשה דברים שייכת אצלם כמו אצל החובל. וכן מובן בזה דעת התנאים (בפ"ק דמכות) שעדים זוממים 'ממון' הוא ולא 'קנס' — והלא גדר 'קנס' הוא כל המשלם יותר על מה שהזיק, ואם כן עדים זוממין שלא הזיקו, מדוע לא ייחשב ענשם 'קנס'? — אך להנ"ל אתי שפיר, כי אין חיובם מצד עצמם אלא חיוב הנידון חל עליהם, וכיון שאצלו היה זה ממון ולא קנס (גם אם רצו לחייבו קנס, הלא לאחר גמר דין נהפך לחיוב ממון), ממילא גם אצלם הוא ממון].

ויש שכתבו בסגנון אחר: עונש עדים זוממים אינו כשאר עונשים הבאים על חטא לשמים אלא הוא דין בינם לבין הנידון, וכעין חיוב תשלומי ממון, הלכך אינם צריכים התראה. (עפ"י חדושי הגר"ש שקאפ לט; בית ישי קט. עוד על סברא זו דמי איכא מיד... — ע' בחדושי הגר"ר בנגיס ח"א מו).

'אלא פשיטא דאתרו ביה ומותרה לדבר חמור הוי מותרה לדבר הקל ואמר רחמנא לא יהיה אסון ענוש יענש' — ואם תאמר כיון שלא התרו בו שלא לחבול הרי אפשר שהוא שוגג בלאו דחבלה ומדוע יתחייב מלקות.

ושמא ראיית הגמרא מבוססת על כך שהכתוב מדבר מסתמא בכל אופן, גם בחבר שודאי אינו שוגג, אלא שצריך התראה מגזרת הכתוב (כמאן דאמר חבר צריך התראה), הלכך על זה מועיל מה שהוא מותרה לדבר החמור. (עפ"י קובץ שעורים את קי).

ויש מי שתיריך שאין צריך שיהא מזיד על הלאו כי אם על מעשה האיסור, וכיון שהותרה על מעשה ההכאה לדבר חמור, נחשב מותר ומזיד על המעשה גם לדבר הקל. (שערי שמועות לגרמ"ש שפירא שליט"א. עע"ש).

(ע"ב) 'אילמלי נגדוה לחנניה מישאל ועזריה — פלחו לצלמא' — התוס' (כאן ובע"ז ג: ובפסחים נג): הביאו פירוש רבנו תם שלא היתה זו עבודת כוכבים ממש, כי ח"ו שהיו משתחיים אליה מדאגת היסורים, אלא אנדרטה היתה שעשה נבוכדנצר לכבוד עצמו. אלא שהעירו שמהלשון משמע שמדובר בעבודה זרה ממש.

ואם נאמר שהיה זה צלם של עבודה-זרה גמורה, יש לפרש שהכוונה לומר שיסורים שאין להם קצבה חמורים ממיתה עד שאפשר שהיו אלו הצדיקים עובדים לצלם, אבל מדינא חייבים לקדש שמו (עפ"י שו"ת מהרי"ל עב ועוד).

וע' בספר דברי סופרים (לר"צ הכהן. ז) בפירוש הוכחת התוס' שמחויבים מן הדין לסבול יסורים קשים. עוד בדברי התוס', במה שנראה לכאורה מדבריהם שרבי עקיבא היה מחויב מן הדין למסור עצמו ליסורין — ע' בספר פני יהושע; מגדי מחדשים ברכות סא:).

'אלא מלמד שחובשין אותו' — נראה שאם כבר מת, אין צריך לימוד מיוחד על כך שחובשים אותו, שהרי בית דין מצווין לדונו ולברר סוף משפטו, ויש לחוש שמא יברח. אלא שצריך לימוד כשעדיין לא מת, שלעת עתה הוא ודאי פטור, והוא סלקא דעתין שאין רשאים לחבשו. (עפ"י חדושים ובאורים. עוד נראה לכאורה שצריך לחבשו אפילו באופן שאין חשש בריחה, ועל זה צריך ילפותא).

זכי זה חוטא וזה מתחייב? אמר רבא: אמר רחמנא וטבחו או מכרו — מה מכירה על ידי אחר אף טביחה ע"י אחר — אף על פי שהשאלה הנידונית היא אם יש שליח לדבר עבירה בטביחה, וזה הרי לא מצינו במכירה כלל, כי 'על ידי אחר' שבמכירה אינו ע"י שליח — בכל זאת למדים זה מזה, מפני שמידת ההקש ניתנת להלמד אף בכגון דא, כי הלא אם לא נלמד דין שליחות בטביחה, לא תהיה אפשרות של טביחה על ידי אחר כלל, ולא תהא שוה למכירה במציאות זו של 'על ידי אחר', והרי הלימוד מהקש הוא קבוע ומחלט ו'אין משיבין על ההקש'.
ואמנם, בלימוד של 'מה מצינו' אכן אין ללמוד ככעין זה, שהרי ודאי שהפרש זה שבין הלמד ללמד לא גרע מפירכא, כמובן. (עפ"י זכר יצחק — ל (ב) ד"ה ואין לומר).

דף לד

'המבשל בשבת... מה קדש אסור באכילה אף מעשה שבת אסורין באכילה. אי מה קדש אסור בהנאה, אף מעשה שבת אסור בהנאה? ת"ל לכם — שלכם יהא' — בספר 'מנחת שלמה' (לגרש"ז איערבך זצ"ל. ה.ג.) האריך לבאר שהנידון כאן אינו ענין כלל למה שמצינו במשניות מפורשות שאסור להנות מהמלאכה שנעשתה בשבת באיסור (כמו המטביל כלים בשבת, אם במזיד — לא ישתמש בהם — תרומות ב; וכן המדליק את הנר בשבת — ע' שבת קכב, וכיו"ב), כי כאן אין מדובר על הנאה כזאת שלא היתה קיימת לולא המלאכה, אלא הדיון כאן על דבר שנעשה בשבת באיסור, הרי הוא נהיה כמאכל אסור (לר' יוחנן הסנדלר) וכנבלה וטריפה. ואפילו אם הרתיח מים והצטננו, אע"פ שלא נהנה מהבישול, אסורים בשתייה. (ואף הצריכו הגעלה לכלי שבושלו בו בשבת, כדין מאכלות אסורות — כמובא בפוסקים). ועל זה אמרו שדין זה אינו אלא לענין אכילה אבל בהנאה מותר. אולם הנאה הבאה מעצם המלאכה האסורה — ודאי אסורה, כאמור.
ואמנם, הגם ששני איסורים נפרדים הם, בנידון אם קנסו שוגג אטו מזיד מסתבר ששנים הם, ומחלוקת ר"מ ור"י לענין זה שוה היא בשני הנידונים.
(והרחיב שם בפירוט בחילוקי המקרים ובדינים המסתעפים. וצ"ע לפי זה במה שכתב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל באגרות משה אה"ע ח"ד סב,ג).

'ולמאן דאמר דרבנן מאי טעמייהו דרבנן דפטרי?' — כבר דנו בארוכה בספרי הכללים ובשאר ספרי האחרונים ז"ל, בשאלה אם דבר שאינו ראוי מדרבנן, נקרא 'ראוי' מדאורייתא או כיון שמכל מקום הוא אסור מדרבנן, הרי הוא 'אינו ראוי' (אם משום שגם מדאורייתא מצווה לקיים דברי חכמים, אם משום שכשהצריכה התורה 'ראוי' — הכוונה שיהא בפועל הדבר ראוי, וכל שנאסר למעשה על פי דין, שוב אינו ראוי).
וזו אחת מן הסוגיות שנראה לכאורה ש'אינו ראוי' מדרבנן נחשב 'ראוי' כלפי דין תורה. [ואמנם, יש כאן טעם נוסף (ומוזכר בשער המלך — לולב דף ג-ג) שכיון שמן התורה מותר, לא מסתבר שחכמים שאסרו יקלו כאן על הטובה, שיהא חוטא נשכר לפוטרו מדו"ה בגלל שחילל שבת].

ע' רש"ל ורש"ש כאן ובראש הפרק; משנה למלך ריש הלכות נערה בתולה. [ויש להעיר שברייטב"א בראש הפרק מבואר שנקט כהנחה פשוטה שאשה האסורה מדרבנן יש לה קנס]. וע"ע בספרים המצוינים בא"צ. תלמודית' ערך 'דברי סופרים', וב'אוצר מפרשי התלמוד' סוכה כג וב"ק עא.

והעירו מכאן האחרונים על המשנה-למלך (ריש הל' נערה) שהכריח מדברי הרמב"ם שהשניה האסורה מדרבנן בכלל 'אין ראוי לקיימה' ואין לה קנס לרבי שמעון בן מנסיא. וקשה ממה שאמרו כאן שאם מעשה שבת דרבנן נחשבת השחיטה ראוייה מדאורייתא (ע' קוב"ש ועוד). ויש מחלקים בין מקום שהתורה הצריכה שיהא 'ראוי' בפועל, כגון כאן שמצוה לשאתה לאשה